

Zaprimljeno: 3. 11. 2002.
UDK: 343.9

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

POVEZANOST DVIJU RAZINA ČIMBENIKA RIZIKA DELINKVENTNOG PONAŠANJA

Milko Mejovšek

Aleksandar Buđanovac

Zoran Šućur

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Odsjek za poremećaje u ponašanju

SAŽETAK

Cilj rada sastoji se u utvrđivanju povezanosti čimbenika rizika na razini primarne obitelji i čimbenika rizika na razini prijestupnika. Uzorak ispitanika sastoji se od 271 zatvorenika iz svih pet kaznenih zavoda u RH. Podaci o čimbenicima rizika na razini primarne obitelji prikupljeni su pomoću 24 varijable kojima je obuhvaćen socioekonomski status, socijalna patologija i fizičko nasilje u primarnoj obitelji ispitanika. Čimbenici rizika na razini prijestupnika ispitani su pomoću dva sustava varijabli. Jedan sustav čini 17 varijabli iz standardnog anketnog upitnika, a drugi, deset skala poznatog kanadskog instrumenta LSI-R.

U obradi podataka primijenjena je biortogonalna kanonička korelacijska analiza i kvazikanonička korelacijska analiza (kanonička analiza kovarijance). Rezultati pokazuju značajnu povezanost čimbenika rizika na razini obitelji, odnosno na razini pasivnog socijalnog statusa ispitanika i čimbenika rizika na razini ispitanika, odnosno njegova aktivnog socijalnog statusa utvrđenog na dva različita načina. Kako se i očekivalo, postoji pozitivna povezanost između te dvije razine čimbenika rizika, a to ukazuje na kontinuitet, odnosno perzistentnost čimbenika rizika u populaciji delinkvenata.

Ključne riječi: delinkvencija, rizični čimbenici, primarna obitelj, LSI-R

UVOD

Brojni su obiteljski i individualni faktori povezani s kriminalitetom u odraslosti: antisocijalna ponašanja u obitelji, loš školski uspjeh, stresne obiteljske okolnosti (ekonomska deprivacija, obiteljski sukobi), dezorganizacija obitelji (razvodi, separacije, promjene boravka), roditeljsko zanemarivanje, stroga i okrutna disciplina, nizak verbalni kvocijent inteligencije, hiperaktivnost itd. (Kolvin i sur., 1988.; Blumstein i sur., 1986.; Blumstein, Farrington i Moitra, 1985.; Corbett i Petersilia, 1994.). Klevens i sur. (2001.) pokazuju da na kriminalni put muških odraslih prijestupnika često utječu čimbenici kao što su: uključenost drugih članova obitelji u kriminal, ekstremna ekonomska deprivacija, obiteljski sukobi, stroge fizičke kazne i fizičko mal-

tretiranje, odsustvo roditelja (posebno majke), odbacivanje, nedostatak nadzora.

U više longitudinalnih istraživanja uočen je kontinuitet u asocijalnom i antisocijalnom ponašanju. Farrington u više radova ističe taj kontinuitet kod osoba kod kojih su uočeni poremećaji u ponašanju u dječjoj dobi (Farrington, 1989., 1991.a, 1991.b). U svojoj teoriji kriminaliteta (Farrington, 1992.), taj autor posebnu važnost pridaje "antisocijalnoj tendenciji", pod kojom podrazumijeva kontinuitet u antisocijalnom ponašanju pojedine osobe od ranog djetinjstva do odrasle dobi. Farrington i Hawkins (1991.) tvrde da događaji iz ranog djetinjstva (prije osme godine) predstavljaju značajne prediktore kasnijeg kriminaliteta u odraslosti. Sampson i Laub (1993.) naglašavaju da kauzalni

odnosi između rane delinkvencije i kasnijeg devijantnog ponašanja nisu rezultat samo individualnih osobina (socijalni događaji mogu promijeniti neke pojedince, a neke ne). Međutim, konzistentnost u asocijalnom i antisocijalnom ponašanju ne postoji samo unutar pojedinca, ona postoji i između generacija. McCord (1977.) je utvrdila da postoje neke opće tendencije u vršenju kaznenih djela, koje se prenose s očeva prijestupnika na sinove prijestupnike.

Katz (1999.) polazi od toga da i indikatori primarne obitelji ili obitelji orijentacije (obitelj u kojoj djeca i maloljetnici odrastaju) i indikatori obitelji prokreacije (vlastita obitelj koju pojedinac stvara kasnije) doprinose objašnjenju perzistentnog devijantnog ponašanja. Obitelj prokreacije igra jednako važnu ulogu u uzdržavanju od devijantnog ponašanja, kao što primarna obitelj igra u procesu razvoja samokontrole i delinkvencije. Roditeljsko ponašanje u ranoj mladosti utječe na ponašanje u zrelosti kroz utjecaj na samokontrolu. S druge strane, Farrington i West (1995.) su istraživali utjecaj očinstva na suzdržavanje od devijantnosti i našli da postajanje ocem smanjuje vjerojatnost budućih osuda.

Nema sumnje da su u objašnjavanju kontinuiteta asocijalnog i antisocijalnog ponašanja važni kako nasljedni tako i okolinski utjecaji, koji su u interakciji od najranijih stadija razvoja (Brennan, 1999.). Većina autora prihvaća koncept intergeneracijske transmisije kriminogenih faktora i obiteljskih disfunkcija (Mucchielli, 2000.; Brook, i Whiteman, 1999.). Ključno je pitanje koji se konkretni čimbenici rizika intergeneracijski prenose i u kojim uvjetima. Prema teoriji koju je predložila Moffitt (Moffitt, 1993.), perzistentnost u devijantnom ponašanju posljedica je neuropsiholoških poremećaja i nepovoljnih uvjeta u obitelji tijekom ranog razvoja djeteta. Od obiteljskih varijabli posebno se izdvajaju odgojni postupci roditelja (Loeber, 1990.) i interakcije između roditelja i djece (Patterson i sur., 1989.). Agresivni oblici ponašanja uče se u obitelji u vrlo ranoj dobi (Eron i sur., 1987., 1991.).

INTERGENERACIJSKA TRANSMISIJA KRIMINOGENIH RIZIKA U PODRUČJU SOCIOEKONOMSKIH FAKTORA, OBITELJSKIH ODNOSA, AGRESIVNOSTI I RODITELJSTVA

Većina teorija slaže se oko toga da je obitelj direktni uzročnik niza psiholoških disfunkcija, od kojih neke guraju djecu prema delinkvenciji i kriminalitetu. Međutim, ovi obiteljski procesi nisu

jednako prisutni u različitim socijalnim sredinama. Oni su puno češći u krajnje depriviranom socijalnom okruženju. Osim toga, disfunkcionalne obiteljske situacije obično prate različiti oblici ovisnosti i psihopatologije ili sociopatologije, koji su direktno povezani sa socioekonomskim uvjetima života. Stoga je prilikom analize intergeneracijske transmisije rizičnih faktora potrebno analizirati različite aspekte obiteljskog života i obiteljskog okruženja, kao što su socioekonomski status, obiteljska struktura i odnosi, sociopatološka ponašanja i kriminalitet u obitelji, obilježja roditeljstva.

Na perzistentnost delinkventnog ponašanja može utjecati i transmisija obiteljskih vrijednosti, na način da određene vrijednosne orijentacije ne štite dovoljno od delinkvencije. Garner i Stein (1998.) su u svojoj longitudinalnoj studiji istraživale intergeneracijsku transmisiju obiteljskih vrijednosti i utjecaj majčinih vrijednosnih orijentacija na adolescentske vrijednosti i ponašanja. Pronađeno je da tradicionalne vrijednosti općenito štite adolescente od problematičnih ponašanja, dok humanističko-egalitarne vrijednosti također štite od delinkvencije, ali povećavaju rizik upotrebe droga. Najveći rizik za pojavu poremećaja u ponašanju predstavlja nevezanost ni za kakav skup vrijednosti. Obiteljske su vrijednosti važne stoga što određuju životne stilove, a roditeljski izbor životnih stilova utječe na to u kakvim će uvjetima živjeti obitelj i kako će podizati djecu. Pozitivna i značajna korelacija između majčinih vrijednosti i vrijednosti njihovih adolescenata govori prije o intergeneracijskom prijenosu vrijednosti nego o intergeneracijskom vrijednosnom jazu. Naravno da transmisija obiteljskih vrijednosti nije jednostavan proces, jer na njega utječu mnogi drugi faktori, kao što su vršnjaci, socijalne institucije, mediji, dječja percepcija obiteljskih vrijednosti, dob, kvaliteta odnosa između roditelja i djeteta, načini učenja vrijednosti itd.

Odnos između socioekonomskog statusa i delinkventnosti poprilično dugo zaokuplja pažnju znanstvenika i teško je dosadašnjim nalazima dodati nešto novo (Tittle i Meier, 1990., 1991.; Heimer, 1997.; Corcoran, 1995.; Wright i sur., 1999.). Još je Cohen (1955.) smatrao kako roditelji iz nižih socioekonomskih slojeva nemaju dovoljno resursa da bi pripremili svoju djecu za društveni uspjeh (u školi, na poslu), pa su mladi iz tih slojeva višestruko neuspješni i na to odgovaraju formiranjem subkulture u kojoj se delinkvencija pozitivno vrednuje. Ipak, empirijska istraživanja pružaju nekonzistentne argumente o vezi između socioekonomske klase i delinkventnosti (posebice je na individualnoj razini ta veza posve slaba). Svjesni toga da se većina ideja o odnosu socioekonomskih faktora i delinkvencije vrti oko teorije relativne de-

privacije, Tittle i Meier (1991.) su željeli odgovoriti na pitanje u kojem se socijalnom kontekstu socioekonomski faktori pojedinca pojavljuju kao konzistentan prediktor delinkventnog ponašanja (ispitivani su tipovi socijalnog konteksta kao što su susjedstvo, lokalna zajednica, škola, radno i rekreativno mjesto te etnička skupina). Oni su utvrdili da socioekonomski status shvaćen u relativnom smislu (kontekstualno) nema veću prediktivnu moć za delinkventnost nego apsolutni socioekonomski status.

Medutim, jedan od kanala kroz koji socijalna stratifikacija može utjecati na delinkvenciju jesu tipovi roditeljstva ili roditeljske prakse (Sampson i Laub, 1993., 1994.; Hagan, 1988.). Psihološka istraživanja ukazuju da stil roditeljstva utječe na kontrolu djeteta (Baumrind, 1991.). Autoritarni stil, koji se temelji na sili, prijetnji i fizičkim kaznama pokazao se znatno manje učinkovitim u kontroliranju i usmjeravanju djece od autoritativnog stila, koji polazi od metoda objašnjavanja, prosuđivanja i razumijevanja. Neadekvatno i nekonzistentno roditeljstvo negativno utječe na izgradnju afektivne veze između roditelja i djece te može doprinijeti razvoju antisocijalnog ponašanja. Mnoge studije pokazuju da socioekonomski faktori imaju značajnog utjecaja na roditeljske stilove (McLoyd, 1990.; Larzelere i Patterson, 1990.; Sampson i Laub, 1994.). Kohn (1977.) te Kohn i Schooler (1969.) polaze od toga da roditelji nižeg socioekonomskog statusa u odnosu na roditelje s višim socioekonomskim statusom obavljaju poslove u sklopu kojih su podložni prisilnoj kontroli koja se temelji na poslušnosti. Poslovi nižeg socioekonomskog ranga nagrađuju poslušnost autoritetu, pa roditelji generaliziraju takva iskustva na situacije roditeljstva. Drugim riječima, takvi roditelji insistiraju na poslušnosti i u roditeljstvu se koriste disciplinskim strategijama u kojima ključno mjesto zauzimaju prijetnje, naredbe, ograničavanja i fizičke kazne. S druge strane, poslovi višeg socioekonomskog statusa nagrađuju samokontrolu i samousmjeravanje, pa takvi roditelji koriste više induktivne disciplinske strategije (npr. moralno prosuđivanje). Ovdje se polazi od toga da pojedinci usvajaju vrijednosti u profesionalnom svijetu i onda ih kroz sociopsihološke mehanizme generalizacije prenose na druga područja života (u ovom slučaju discipliniranje djece). Drugi način na koji se manifestira povezanost socioekonomskog statusa roditelja i delinkvencije je nedostatna roditeljska kontrola, tj. da roditelji slabijeg socioekonomskog statusa nedovoljno ustrajno kontroliraju svoju djecu. Slaba roditeljska kontrola ohrabruje delinkventno ponašanje jer roditelji ne nadziru dovoljno socijalne veze svoje djece, dopuštajući tako da se druže s agresivnim vršnjacima od kojih uče pozitivne definicije devijacija. Očito da interakcije

s roditeljima i vršnjacima čine ključni kulturni kontekst u kojem mladi uče značenje devijantnog, a socioekonomski status utječe na prirodu i sadržaj tih interakcija.

Pojedine komponente socioekonomskog statusa primarne obitelji povezane su s određenim rizičnim faktorima na razini prijestupnikove vlastite obitelji. Hill i Duncan (1987.) su pronašli da obrazovanje roditelja, posebno očeva, igra važnu ulogu u dječjim obrazovnim postignućima. Sewell i Shah (1967.) nalaze da je obrazovanje majke važnije nego obrazovanje oca za predviđanje obrazovnih uspjeha žena koje potječu iz donje socioekonomske klase. Značajno je istraživanje Krohna i sur. (1997.), u kojem je utvrđena povezanost između pripadnosti primarne obitelji donjoj klasi i preranih tranzicija. Tako je kod djevojaka pripadnost primarne obitelji donjoj klasi bila povezana s ispadanjem iz škole i ranim započinjanjem samostalnog života. Također su i dečki čija je primarna obitelj pripadala nižoj socioekonomskoj klasi imali veću vjerojatnost ispasti iz škole ili sudjelovati u nekim drugim preuranjenim tranzicijama.

Siromaštvo, kao bitna komponenta socioekonomskog statusa, dugo je vremena bilo smatrano glavnim uzročnikom devijantnog ponašanja. Iстина je da vrlo siromašni u usporedbi s bogatima imaju nekoliko puta veću vjerojatnost da će počiniti nasilne ili nenasilne prijestupe. Osim toga, poznato je da su stope kriminala veće u siromašnim zajednicama i područjima s koncentriranim siromaštvom. Siromaštvo može direktno utjecati na pojavu delinkventnih ponašanja (mada je ta veza slaba) ili stvarati rizičnu okolinu za naredna pokoljenja. Teorija "začaranog kruga" govori da siromaštvo rada siromaštvo i da se posljedice siromaštva prenose s generacije na generaciju. Kada se upadne u začarani krug siromaštva, teško je iz njega izaći jer različite nepovoljne okolnosti otežavaju bijeg iz siromaštva (siromaštvo uzrokuje zdravstvene probleme, obiteljske sukobe, slab uspjeh u školi, nedostatan roditeljski nadzor itd.). Također, teorija kulture siromaštva tvrdi da siromašni razvijaju vlastitu kulturu, sa specifičnim normama i vrijednostima, koja se razlikuje od kulture društva (Lewis, 1968.). Lewis tvrdi da kultura siromaštva usmjerava ponašanja siromašnih i prenosi se s pokoljenja na pokoljenje jer se njene temeljne vrijednosti uče i internaliziraju u socijalizacijskom procesu. Zagovornici koncepta "potklase" (Wilson, 1987.), koja obuhvaća slabo obrazovane, siromašne i nezaposlene pojedince, upletene u ulični kriminal i druge oblike devijantnog ponašanja, upozoravaju na značajnu vjerojatnost prenošenja nepovoljnih obiteljskih i drugih okolnosti na mlade članove potklase u uvjetima njezine izoliranosti od širih socijalnih mreža. Ako polazimo od toga da siromaštvo predstavlja rizični

faktor koji, istina, nije krucijalan za pojavu delinkventnog ponašanja, treba naglasiti da siromaštvo tendira opstati u obitelji kroz generacije. Život u siromaštvu utječe na pojavu poremećaja u ponašanju i negativno je povezan s kasnijim prosocijalnim ponašanjima (Lichter, Shanahan i Gardner, 1999.).

Neki sociolozi (Hao i Matsueda, 2000.) koriste teoriju socijalnog kapitala (Coleman, 1988.) da bi konceptualizirali veze između delinkvencije, obiteljske strukture, obiteljskog socijalnog konteksta i interakcija roditelj-dijete. Ova teorija naglasak stavlja na izgradnju povjerenja, razmjenu informacija i razvoj uzajamnih obveza među roditeljima i djecom. Tako, obitelj u kojoj su prisutna oba biološka roditelja, koja je okružena širokim srodničkim mrežama, u kojoj su roditelji integrirani u društvenu zajednicu (kroz posao, dobrovoljna udruženja), posjeduje strukture koje pridonose izgradnji povjerenja, stabilnih očekivanja i normativne kontrole. Roditelji investiraju u djecu razvijajući tople emotivne veze, jasne norme s konzistentnim pozitivnim sankcijama te pružajući potporu djeci. Zauzvrat, ova investiranja odvrćaju djecu od problematičnih ponašanja. Obitelji posjeduju određeni ljudski kapital (obrazovanje roditelja) i financijski kapital (dohodak i primanja). Obrazovaniji roditelji imaju više znanja o tome kako izgraditi suportivnu kognitivnu i emotivnu okolinu za dijete, dok bogati roditelji mogu ulagati u kuće, sigurno susjedstvo i stimulativnu okolinu. Obitelj ima veće materijalne i socijalne resurse kada je snažno povezana s institucijama zajednice (susjedstvo, tržište rada, obrazovne institucije, vlada) te kada članovi obitelji održavaju recipročne socijalne odnose (time roditelji izgrađuju povjerenje između sebe i djece i nameću očekivanja jedni drugima). Fizička odsutnost roditelja poima se kao "strukturni deficit u socijalnom kapitalu". Ukratko, roditelji koji poklanjaju pažnju djeci, nadziru ih i očekuju od njih određene uspjehe, investiraju u socijalni kapital djece i tako reduciraju antisocijalna ponašanja. Hao i Matsueda (2000.) su potvrdili da je život u siromaštvu povezan ne samo s odsustvom financijskog kapitala, već i sa slabom integriranošću u šire socijalne strukture.

Poznata su mnoga istraživanja koja ukazuju na intergeneracijsko prenošenje agresivnosti i nasilja. Huesmann i sur. (1984.) iznose podatke o prijenosu agresivnosti kroz tri generacije. Mnogi prihvaćaju tezu o "krugu nasilja", tj. da nasilje u primarnoj obitelji (kroz fizičku viktimizaciju i izloženost međuroditeljskom nasilju) povećava rizik za nasilje u obitelji prokreacije (McCord, 1998.; Straus, 1991.; Statin i sur. 1998.; Simons i Whitbeck, 1991.; Heyman, 2002.). Svi oblici nasilja u primarnoj obitelji ne utječu jednako na rizik nasil-

nog ponašanja u odraslosti. Žene koje su izložene međuroditeljskom nasilju ili nasilju između djeteta i roditelja imaju značajno veći rizik da zlostavljaju djecu, partnera ili da budu zlostavljane. Slično je i s muškarcima, s tim da se njihov rizik da zlostavljaju djecu ili partnere povećava s izlaganjem bilo kojim obliku nasilja u primarnoj obitelji. Alexander i Moore (1991.) su potvrdili ranije spoznaje da su muškarci skloniji modelirati zlostavljačka ponašanja roditelja nego žene. MacEwen (1994.) nadopunjava teoriju da agresivnost u primarnoj obitelji omogućuje predviđanje kasnije agresivnosti u vlastitoj obitelji. On naglašava da su neka obilježja primarne obitelji važna za intergeneracijsku transmisiju obiteljskog nasilja (učestalost i ozbiljnost agresivnih ponašanja u primarnoj obitelji, je li agresivnost osobno iskušena ili samo promatrana, identifikacija s roditeljima). Primijećeno je da i očeva i majčina agresivnost u primarnoj obitelji predstavljaju prediktore kasnije agresivnosti muške odnosno ženske djece. Kada je netko i svjedok agresivnosti i žrtva agresivnosti, to ima negativni kumulativni učinak na kasnije nasilno ponašanje. Oni koji su doživjeli veliku dozu ukupne obiteljske agresivnosti i smatraju krajnje negativnim njezin utjecaj, imat će veću vjerojatnost izražavanja agresije u vlastitoj obitelji. Isto tako, oni koji su izloženi visokoj razini nasilja, a snažno se identificiraju s ocem, imaju veću vjerojatnost pokazivati nasilje u svojim obiteljskim odnosima nego oni koji su živjeli u obitelji s visokim potencijalom nasilja, ali imaju nizak stupanj identifikacije s ocem. MacEwen je htio ukazati na to da jednostavna izloženost pojedinca obiteljskom nasilju ne znači da će on automatski postati zlostavljač.

Različiti oblici socio- i psihopatologije usko su povezani s kontinuitetom i intergeneracijskim prenošenjem asocijalnog ponašanja (Schwartz i Liddle, 2001.). Ovdje posebice treba istaknuti direktne i indirektno negativne učinke roditeljskog alkoholizma. Antisocijalna ponašanja djece posljedica su negativnih interakcija s roditeljima alkoholičarima (zlostavljanje i zanemarivanje) i općeg stresa koji proizlazi iz zajedničkog života s takvim roditeljima (kaotična i nepredvidljiva obiteljska klima). Roditelji alkoholičari skloni su koristiti strogu disciplinu. U ovakvim obiteljima česta su uzajamna izbjegavanja roditelja i djece, što se odražava u vidu slabe emotivne veze. Očevi alkoholičari s poremećajima ličnosti često odgajaju sinove s ozbiljnim problemima u ponašanju. Negativni psihijatrijski problemi i problemi u ponašanju tendiraju obiteljskom prenošenju. Pojedinci izloženi nasljednim i vanjskim faktorima rizika imaju veću vjerojatnost razviti psihijatrijske poremećaje.

CILJ I METODE RADA

U ovom radu pošlo se od pretpostavke da postoji kontinuitet u čimbenicima rizika prijestupnika od primarne obitelji do kasnije životne dobi. Cilj rada je utvrditi povezanost između čimbenika rizika koji su postojali u primarnoj obitelji zatvorenika i čimbenika rizika koji su se kasnije javili i koji se mogu pripisati zatvorenicima, odnosno za koje su većim dijelom oni odgovorni. To su čimbenici rizika koji se javljaju tijekom školovanja, osamostaljivanja i osnivanja vlastite obitelji. Prvi skup čimbenika obuhvaća pasivni socijalni status ispitanika, a drugi skup obuhvaća aktivni socijalni status ispitanika.

Uzorak ispitanika sastojao se od 271 zatvorenika muškog spola koji su izdržavali kaznu u kaznenim zavodima sva tri stupnja sigurnosti. Čimbenici rizika na razini primarne obitelji ispitani su pomoću 24 varijable, a čimbenici rizika vezani uz ispitanika pomoću 17 varijabli. Te varijable konstruirane su za potrebe istraživanja. Kao drugi skup varijabli, one koje mjere čimbenike rizika vezane neposredno uz ispitanika, odnosno njegov aktivni socijalni status, odabran je instrument LSI-R (Andrews i Bonta, 1995.), koji sadrži 54 čestice razvrstane u 10 skala. Riječ je o poznatom instrumentu u svjetskim razmjerima, za ispitivanje čimbenika rizika i predlaganje vrste potrebnog tretmana. Prema tome, postojao je jedan skup varijabli koje opisuju čimbenike rizika u primarnoj obitelji (pasivni socijalni status ispitanika) i dva skupa varijabli koje opisuju čimbenike rizika koji su neposredno vezani uz ispitanike i njihove aktivnosti (aktivni socijalni status ispitanika).

Izvršene su dvije kanoničke korelacijske analize i jedna kvazikanonička korelacijska analiza (kanonička analiza kovarijance). Varijable su tako skalirane da pozitivan predznak ukazuje na nepovoljniju, a negativan na povoljniju situaciju u onom obilježju koje mjeri varijabla.

REZULTATI I DISKUSIJA

Kanoničkom korelacijskom analizom između varijabli koje opisuju čimbenike rizika na razini primarne obitelji i varijabli koje opisuju čimbenike rizika neposredno vezane uz ispitanike, konstruirane za potrebe istraživanja, utvrđeno je pet značajnih parova kanoničkih faktora, od kojih četvrti i peti nisu bili interpretabilni te je učinjena kvazikanonička korelacijska analiza kojom su dobivena dva značajna para kvazikanoničkih faktora, koji su se mogli smisljeno interpretirati. Drugom kanoničkom korelacijskom analizom između varijabli primarne obitelji i varijabli instrumenta

LSI-R dobivena su dva značajna, lako interpretabilna, para kanoničkih faktora.

U kvazikanoničkoj korelacijskoj analizi utvrđena je značajna povezanost dva para kvazikanoničkih faktora. Prvi par tih faktora objašnjava znatno veću količinu kovarijance dva skupa varijabli (tablica 1).

Na prvi kvazikanonički faktor u prostoru primarne obitelji većina varijabli ima supstancijalne paralelne i ortogonalne projekcije (tablica 2). Definira ga: nizak materijalni status obitelji, poremećenost odnosa u obitelji, loši odnosi ispitanika s ocem, niska kvaliteta stanovanja, učestalo fizičko kažnjavanje ispitanika pretežno od strane oca i često bez razloga, bježanje ispitanika od kuće zbog fizičkog kažnjavanja te nasrtanje na roditelje, zatim, niska razina obrazovanja roditelja, alkoholizam, besposličarenje i skitnja roditelja, nezaposlenost oca i do punoljetstva pretežit život ispitanika samo s jednim roditeljem, kod drugih osoba ili u instituciji.

Prvi kvazikanonički faktor u prostoru varijabli koje se neposredno odnose na ispitanike (tablica 3) definira: niska kvaliteta stanovanja, niska razina obrazovanja, problemi u školovanju (izostajanje iz škole, ponavljanje razreda, isključenje iz škole), nizak materijalni status, obilježja psihopatije, socijalnopatološki oblici ponašanja (skitnja, prosjačenje, kocka) i poremećeni odnosi u obitelji.

Prvi par kvazikanoničkih faktora pokazuje da se činitelji rizika iz prve razine reproduciraju u drugoj razini. Vrlo nepovoljna situacija iz primarne obitelji ponavlja se i u kasnijem životu ispitanika. Prvi kvazikanonički faktor u području primarne obitelji povezan je s nepovoljnim pokazateljima na svim dimenzijama primarne obitelji (obiteljska struktura i odnosi, socioekonomski status obitelji, obrazovanje roditelja, sociopatološka ponašanja roditelja i upotreba fizičke discipline u odgojnoj praksi). Isto tako, prvi je kvazikanonički faktor u prostoru varijabli koje definiraju ispitanikovu situaciju povezan s gotovo svim negativnim aspektima ispitanikova statusa (obiteljski odnosi, stambeno-materijalni status, stupanj obrazovanja i tijekom školovanja, oblici psiho- i sociopatologije). Kada u primarnoj obitelji pojedini čimbenici rizika djeluju nezavisno, njihov štetni utjecaj je znatno manji nego kada su ti rizici međusobno povezani, odnosno kada pojačavaju utjecaj drugih rizika i kada

Tablica 1. Značajnost kvazikanoničkih kovarijanci i korelacija

	Kovarijanca	Korelacija	Hi-kvadrat	St. slobode	p
1	8.12	.63	186.24	368	.000
2	1.14	.51	69.07	330	.000

Tablica 2. Paralelne (A) i ortogonalne (F) projekcije varijabli na kvazikanoničke faktore u prvom skupu

VARIJABLE	A ₁	F ₁	A ₂	F ₂
Obrazovanje oca	.60	.55	-.54	-.48
Obrazovanje majke	.47	.42	-.58	-.54
Radni status oca	.51	.48	-.33	-.29
Radni status majke	.25	.22	-.39	-.37
Kvaliteta stanovanja u roditeljskoj kući	.65	.61	-.45	-.39
S kim je pretežno živio do punoljetnosti	.44	.45	.10	.14
Roditelji živi	.23	.21	-.22	-.20
Materijalni status obitelji	.69	.66	-.38	-.31
Broj promjena prebivališta	.16	.17	.11	.13
Skitnja	.46	.46	-.10	-.05
Alkoholizam	.67	.66	-.05	.01
Besposličarenje	.56	.55	-.10	-.05
Osuđivanost za kaznena djela	.19	.20	.13	.14
Netko iz obitelji posjećivao psihijatra	-.02	.02	.45	.45
Odnosi u obitelji	.69	.71	.29	.35
Odnosi ispitanika s ocem (očuhom)	.68	.69	.11	.17
Odnosi ispitanika s majkom (maćehom)	.37	.38	.14	.17
Fizičko kažnjavanje ispitanika	.63	.67	.41	.47
Otac (očuh) tukao ispitanika	.64	.66	.21	.27
Majka (maćeha) tukla ispitanika	.36	.38	.25	.28
Ispitanika tukli drugi članovi obitelji	.26	.27	.05	.07
Bijeg od kuće zbog fizičkog kažnjavanja	.51	.56	.58	.62
Nasrtanje ispitanika na roditelje (staratelje)	.43	.47	.43	.47
Bezrazložno fizičko kažnjavanje	.59	.63	.44	.50

Tablica 3. Paralelne (A) i ortogonalne (F) projekcije varijabli na kvazikanoničke faktore u drugom skupu

VARIJABLE	A ₁	F ₁	A ₂	F ₂
Mjesto prebivališta	-.20	-.09	.42	.37
Obrazovanje	.67	.59	-.33	-.17
Bračni status	.23	.36	.53	.58
Da li ima djece	.06	.19	.51	.53
S kim trenutačno živi	.30	.39	.34	.41
Odnosi u ispitanikovoj obitelji	.49	.48	-.04	.08
Materijalni status	.58	.51	-.31	-.16
Kvaliteta stanovanja	.75	.63	-.50	-.31
Isključenje iz škole	.49	.54	.22	.34
Ponavljjanje razreda	.62	.62	.01	.17
Izostajanje iz škole	.59	.67	.36	.50
Nasrtanje na nastavnike	.11	.22	.46	.48
Obilježja psihopatije	.40	.46	.24	.33
Skitnja	.59	.63	.20	.34
Prosjačenje	.45	.43	-.12	.00
Prostitucija	.06	.12	.24	.25
Kocka	.41	.48	.31	.41

je njihov kumulativni učinak vrlo jak. Na temelju ovih podataka i načina njihove obrade ne može se raspravljati o uzrocima kasnijih problema u životu ispitanika, ali je sasvim sigurno da se znatan dio uzročnih činitelja kasnijih problema ispitanika nalazi u primarnoj obitelji.

Drugi par kvazikanoničkih faktora objašnjava znatno manje kovarijance dva skupa varijabli.

U prostoru primarne obitelji, u nizu varijabli postoji znatno povoljnija situacija. Ono što bi trebalo istaknuti su psihički poremećaji nekog od člana obitelji i fizičko kažnjavanje ispitanika. Na drugi kvazikanonički faktor u prostoru varijabli koje se neposredno odnose na ispitanike, supstancijalne projekcije imaju varijable koje ukazuju na: nasrtanje ispitanika na nastavnike, neosnivanje vlastite obitelji, život u većem mjestu (gradu), druge oblike socijalnopatološkog ponašanja i na sudjelovanje u prostituciji (za razliku od prvog kvazikanoničkog faktora, gdje taj oblik socijalne patologije nije izražen).

Drugi par kvazikanoničkih faktora ukazuje na neka specifična obilježja u povezanosti dva skupa varijabli koja nije moguće posve precizno objasniti. Radi se o ispitanicima koji su skloni nasilničkom ponašanju i drugim oblicima socijalne patologije, koji ne osnivaju vlastitu obitelj, ali koji imaju povoljniju razinu obrazovanja, materijalni status i kvalitetu stanovanja. Iako nedostaju podaci za potpuniji opis ove skupine ispitanika, moglo bi se ipak kazati da je transmisija rizičnih čimbenika ovdje vjerojatno vezana za metode nasilne discipline. Obrazovna i materijalna situacija je relativno povoljna u primarnoj obitelji te su i za ispitanikov status karakteristične povoljne obrazovne i materijalno-stambene prilike. Međutim, prisustvo fizičkog nasilja u primarnoj obitelji, koje je bilo usmjereno prema ispitaniku, povezano je kasnije sa socijalnopatološkim i nasilnim ponašanjima te sa životom izvan obiteljskog miljea. Prijestupnici koji su bili izloženi nasilju u primarnoj obitelji često i sami postaju nasilnici. Vjerojatno da nasilničko ponašanje otežava uspostavu emotivnih veza i zasnivanje obiteljske zajednice.

U drugoj analizi utvrđivana je povezanost između varijabli koje ispituju čimbenike rizika na razini primarne obitelji i varijabli instrumenta LSI-R. Utvrđena je značajna povezanost prva dva para kanoničkih faktora (tablica 4). Prva kanonička korelacija osrednje je visine i obuhvaća 30.3% zajedničke varijance, a druga je niska i obuhvaća 20.6% zajedničke varijance.

Prvi par kanoničkih faktora u prostoru varijabli primarne obitelji (tablica 5) opisuje: osuđivanost roditelja za kaznena djela, poremećenost odnosa u obitelji, ni-

ska obrazovna razina oca, nezaposlenost oca, fizičko kažnjavanje ispitanika od strane majke i drugih članova obitelji, loša kvaliteta stanovanja, život ispitanika pretežno s jednim roditeljem i psihički poremećaji roditelja, a u prostoru varijabli koje se odnose na ispitanika (instrument LSI-R) (tablica 6): problemi u braku i obitelji, loš način korištenja slobodnog vremena, loši uvjeti smještaja (neadekvatno socijalno okruženje) i druženje s osobama antisocijalnog ponašanja.

Drugi par kanoničkih faktora u prostoru varijabli primarne obitelji definira: pokušaj fizičkog napada ispitanika na roditelje, bezrazložno fizičko kažnjavanje ispitanika, fizičko kažnjavanje ispitanika od strane oca i drugih članova obitelji osim majke, socijalno patološko ponašanje roditelja (skitnja, alkoholizam, besposličarenje), život ispitanika pretežno s jednim roditeljem i loša kvaliteta stanovanja, a u prostoru varijabli koje se neposrednije odnose na ispitanika: kriminalna povijest, problemi u školovanju i zapošljavanju, prokriminalni stavovi i orijentacija, druženje s osobama antisocijalnog ponašanja, loš smještaj (neadekvatno socijalno okruženje) i problemi s alkoholom i/ili drogom.

Prvi par kanoničkih faktora ukazuje na perzistentnost rizika koji se tiču prvenstveno stambeno-obiteljske situacije. Loše stambene i materijalne prilike, narušenost obiteljskih odnosa bez prisustva roditeljske sociopatologije reflektiraju se u vidu poremećenih odnosa u ispitanikovo obitelji i braku, nepovoljne stambene situacije i druženja s asocijalnim osobama. O povoljnijoj situaciji u prvom paru kanoničkih faktora govori i podatak da je otac manje sudjelovao u fizičkom kažnjavanju ispitanika nego majka i drugi članovi obitelji. Očevo fizičko kažnjavanje, kad su u pitanju muška djeca, ima znatno nepovoljnije učinke na kasnije agresivno ponašanje nego majčino kažnjavanje. Nepovoljan čimbenik u strukturi prvog kanoničkog faktora je osuđivanost roditelja za kaznena djela.

Rezultati pokazuju da je struktura čimbenika rizika na obje razine (pasivni i aktivni socijalni status ispitanika) nepovoljnija u drugom paru kanoničkih faktora. U strukturi ovog kanoničkog faktora u prostoru primarne obitelji ističe se fizički napad ispitanika na roditelje i bezrazložno fizičko kažnjavanje ispitanika, a u strukturi kanoničkog faktora u prostoru varijabli koje se neposredno odnose na ispitanika, ističu se viši rezultati u skalama

Tablica 4. Značajnost kanoničkih korelacija

	Kanon. kor.	Kv. kan. kor.	Hi-kvadrat	St. slobode	p
1	.551	.303	343.45	240	.000
2	.454	.206	251.92	207	.018

Tablica 5. Kanonički koeficijenti i korelacije varijabli s kanoničkim faktorima u prvom skupu				
VARIJABLE	c ₁	F ₁	c ₂	F ₂
Obrazovanje oca	.34	.35	-.17	.20
Obrazovanje majke	.07	.13	.03	.15
Radni status oca	.16	.40	-.03	.21
Radni status majke	-.15	.16	-.11	-.04
Kvaliteta stanovanja u roditeljskoj kući	.14	.39	.38	.35
S kim je pretežno živio do punoljetnosti	.10	.41	.31	.36
Roditelji živi	.00	.12	.07	.08
Materijalni status obitelji	-.06	.31	-.33	.20
Broj promjena prebivališta	.07	.25	.03	.04
Skitnja	-.22	.06	.18	.47
Alkoholizam	-.39	.10	.08	.50
Besposličarenje	.19	.08	.39	.66
Osuđivanost za kaznena djela	.62	.52	-.19	.06
Netko iz obitelji posjećivao psihijatra	.13	.22	-.06	.03
Odnosi u obitelji	.31	.51	-.13	.37
Odnosi ispitanika s ocem (očuhom)	.01	.40	-.06	.40
Odnosi ispitanika s majkom (maćehom)	.18	.43	-.02	.11
Fizičko kažnjavanje ispitanika	.25	.33	-.04	.44
Otac (očuh) tukao ispitanika	-.37	.24	.31	.45
Majka (maćeha) tukla ispitanika	.23	.46	-.14	.02
Ispitanika tukli drugi članovi obitelji	.15	.35	.19	.28
Bijeg od kuće zbog fizičkog kažnjavanja	.10	.21	-.03	.49
Nasrtanje ispitanika na roditelje (staratelja)	-.28	-.08	.35	.60
Bezrazložno fizičko kažnjavanje	-.11	.09	.28	.67

Tablica 6. Kanonički koeficijenti i korelacije varijabli s kanoničkim faktorima u drugom skupu				
VARIJABLE	d ₁	F ₁	d ₂	F ₂
Kriminalna povijest	-.03	.21	.64	.84
Obrazovanje/zapošljavanje	-.16	.06	.51	.73
Financijska situacija	.09	.22	-.01	.16
Obitelj/brak	.87	.90	-.11	.21
Smještaj	.18	.47	.07	.18
Slobodno vrijeme/rekreacija	.26	.37	-.28	.03
Druženje	.15	.29	.10	.39
Problemi s alkoholom/drogom	-.22	.05	.05	.19
Poremećaji ličnosti	-.01	.16	-.21	-.02
Stavovi/orijentacija	-.25	-.01	.12	.45

LSI-a koje mjere snažnije čimbenike rizika delinkventnog ponašanja. Kada su nepovoljni stambeni uvjeti isprepliću sa sociopatološkim ponašanjima roditelja (posebice alkoholizmom), koje prati teško i strogo fizičko kažnjavanje djece, moguće je očekivati kontinuitet kriminalnih ponašanja kod djece od rane dobi, prihvaćanje prokriminalnih orijentacija, pojavu alkoholizma ili drugih oblika ovisnosti, kao i vrlo slabu socijalnu integriranost kroz obrazovani sustav ili zapošljavanje. Kod dijela ispitanika koje opisuju te strukture kanoničkih faktora, vjerojatno postoje uz povišenu agresivnost i drugi ozbiljniji poremećaji ličnosti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rezultati istraživanja pokazuju da se opravdano može govoriti o kontinuitetu čimbenika rizika u populaciji delinkvenata. Antisocijalne tendencije prenose se s roditelja na djecu i to je ozbiljan problem ne samo za institucije koje bi trebale raditi na prevenciji delinkventnog ponašanja, već i za društvo u cjelini. Vjerojatnost intergeneracijskog prenošenja rizičnih faktora veća je onda kada postoji konstelacija nepovoljnih čimbenika, tj. kada rizični čimbenici podupiru jedni druge i kada je njihov kumulativni učinak puno veći nego pojedinačno svakog čimbenika.

I ovo je istraživanje potvrdilo da je fizičko kažnjavanje (posebice strogo i bezrazložno) mogući uzročnik agresivnog ponašanja u djetinjstvu i kasnije u životu. Roditelji alkoholičari su skloni koristiti strogu disciplinu. Teže fizičke kazne mogu vrlo brzo prekinuti neka neprihvatljiva ponašanja (efikasnost na kratki rok), ali dugoročno one imaju negativne učinke na ponašanje (modeliranje, sociopatološki oblici ponašanja). Stoga je nužno kroz tretman ili savjetovanje obratiti pažnju na ovaj aspekt roditeljstva.

Očito je da znamo puno o rizičnim faktorima dugotrajnog prijestupništva, ali nije jasno kako ta znanja pretočiti u odgovarajuće mjere i programe. Kao što neki autori zagovaraju (Corbett i Petersilia, 1994.), potrebno je napraviti zaokret od "reaktivnog" modela, u kojem je pažnja usmjerena na "najgore" i "najteže" slučajeve, prema "proaktivnom" modelu, koji polazi od potrebe rane intervencije u procese razvoja kriminalnog prijestupništva. U tom smislu, čini nam se da bi pažnju trebalo usmjeriti na sljedeće mjere ili područja djelovanja.

Asocijalne tendencije, uz prisutnost različitih oblika sociopatoloških ponašanja u obitelji (posebice alkoholizma), zahtijevaju rane preventivne intervencije još u razdoblju predadolescencije. Potrebno je prikupljati podatke o djeci problematičnog ponašanja prije prvog službenog uhićenja

preko roditelja, učitelja, socijalnih radnika, vršnjaka. Oslanjanje samo na službene podatke nije dovoljno s preventivnog stajališta.

Polazeći od važnosti obitelji, pojavljuje se potreba za obiteljski utemeljenim intervencijama i tretmanom, jer su ipak poremećaji ponašanja uklopljeni u obiteljsko funkcioniranje. Delinkventno ponašanje je povezano s roditeljskim odbacivanjem, ali i slabim nadzorom nad djecom. Potrebni su programi koji će osnažiti roditelje u njihovima nastojanjima da bolje kontroliraju i discipliniraju djecu.

Potrebne su cjelovite interventne strategije koje će pokrivati široki raspon antisocijalnih, kriminalnih i devijantnih ponašanja (delinkventi su često involvirani u veći broj devijantnih ponašanja) i širi sklop rizičnih čimbenika. Interakcije roditelja i djece uvjetovane su ne samo unutrašnjom obiteljskom strukturom, već i vezama obitelji s drugim socijalnim institucijama. Socijalno integrirane obitelji raspolažu s više resursa za investiranje u djecu, što rezultira kvalitetnijom interakcijom i manje brojnim problematičnim ponašanjima. Zapravo, u mnogim slučajevima roditeljski su problemi izazvani vanjskim nepovoljnim okolnostima (siromaštvo, nezaposlenost, diskriminacija), koje mogu utjecati na neadekvatno roditeljstvo. Socioekonomski faktori nerijetko su "zaslužni" za neuspješnu socijalizaciju, jer uzrokuju nemoć roditelja da adekvatno interveniraju u socijalizacijski proces. To znači da bi suvremeni obiteljski tretman trebao obuhvatiti ne samo neadekvatne obiteljske interakcije, već i rizične faktore u obiteljskoj okolini koji utječu na roditeljske sposobnosti da efikasno usmjeravaju i nadziru ponašanja djece. Drugim riječima, obiteljski tretman bi trebao tretirati ne samo obiteljski sustav, već i "ekosistemski kontekst" u kojem obitelj živi. Sigurno da stanovanje u dezorganiziranom susjedstvu i nepovoljnom socioekonomskom kontekstu opterećuje obitelj i vodi prema visokoj razini konflikata i disfunkcija. Ne može se zaobići ekološke stresore koji uzrokuju obiteljske disfunkcije. Međutim, opće je poznato da je vrlo teško direktno intervenirati prema vanjskim, ekološkim rizičnim faktorima. Gotovo je nemoguće kroz tretman promijeniti susjedstvo, lokalnu zajednicu, životne šanse ili financijske probleme. Moguće je jedino razvijati protektivne mehanizme, koji mogu ublažiti utjecaj vanjskih stresova. Na primjer, moguće je angažirati stručnjake da pomognu roditeljima koji su u financijskoj krizi pronaći bolje plaćeni posao ili da pouče roditelje efikasnom nadzoru i usmjeravanju djece. Ovi protektivni faktori mogu u određenoj mjeri neutralizirati štetne ekološke utjecaje. Općenito govoreći, sve preventivne strategije provode se u određenom socijalnom, političkom i ekonomskom kontekstu, koji, nažalost, u Hrvatskoj nije povoljan. Socijalna budućnost mladih (ali i

odraslih) nije optimistična zbog smanjenih šansi zapošljavanja, nedovoljnih zarada, smanjenih očekivanja i ograničenih mogućnosti budućeg razvoja.

Konačno, nužno je razvijati kvalitetne instrumente za procjenu rizičnih faktora, koji će biti empirijski provjereni. Takvi instrumenti za procjenu rizičnih faktora trebaju sadržavati i procjenu protektivnih faktora vezanih za obitelj, školu, religijske aktivnosti i druge prosocijalne aktivnosti. S obzirom da se zna kako svi koji su izloženi kriminogenim rizicima neće počinuti kriminalno djelo, sve se više pažnje poklanja tzv. protektivnim faktorima ili faktorima otpornosti (Rutter, 1987.; Smith i sur., 1994.; Stouthamer-Loeber i sur., 1993.; Vailant, 1993.). Ideja protektivnih faktora nije dovoljno istražena i mnoga su konceptualna pitanja još bez odgovora. Na primjer, jesu li rizični i protektivni faktori samo suprotni polovi istih varijabli (odnos s roditeljima može biti i zaštitni i rizični faktor jer dobri odnosi roditelja i djeteta sprječavaju delinkvenciju, a loši odnosi potiču rano prijestupništvo). Smith i sur. (1994.) su ustvrdili da su najbolji protektivni faktori, kada je riječ o delinkvenciji i upotrebi droga, obitelj i škola (roditeljski nadzor, afektivna veza roditelja i djece, školski uspjeh, pozitivan stav prema školi i učiteljima). Osim toga, oni su pronašli da je važan kumulativni protektivni učinak, tj. da je preventivna moć osobito velika u slučaju kada uzajamno djeluje pet i više protektivnih faktora.

LITERATURA

Alexander, P., Moore, S. (1991.) What Is Transmitted in the Intergenerational Transmission of Violence?, *Journal of Marriage and Family*, 3, 657-668.

Andrews, D.A., Bonta, J. (1995.) *The Level of Service Inventory-Revised Manual*, Toronto: Multi-Health Systems Inc.

Baumrind, D. (1991.) The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use, *Journal of Early Adolescence*, 1, 56-95.

Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J., Visher, C. (eds.) (1986.) *Criminal Careers and "Career Criminals"* (Vol. 1), Washington, DC: National Academy Press.

Blumstein, A., Farrington, D.P., Moitra, S. (1985.) *Delinquency Careers: Innocents, Desisters, and Persisters*, in Tonry, M. and Morris, N. (eds.) *Crime and Justice*, Chicago: University of Chicago Press.

Brennan, P.A. (1999.) Biosocial Risk Factors and Juvenile Violence, *Federal Probation*, 63, 58-60.

Brook, J.A., Whiteman, M. (1999.) Transmission of Risk Factors Across Three Generations, *Psychological Reports*, 1, 227- 241.

Cohen, A.K. (1955.) *Delinquent Boys*, Glencoe: Free Press.

Coleman, J.S. (1988.) Social Capital in the Creation of Human Capital, *American Journal of Sociology*, 1, 95-120.

Corbett, R.P., Petersilia, J. (1994.) Up to Speed, *Federal Probation*, 58, 51-57.

Corcoran, M. (1995.) Rags to Rags: Poverty and Mobility in the United States, *Annual Review of Sociology*, 21, 237-267.

Eron, L.D., Huesmann, L.R., Dubow, E., Romanoff, R., Yarmel, P.W. (1987.) Aggression and Its Correlates over 22 Years, in Crowell, D.H., Evans, I.M., O'Donnell, C.R. (eds.) *Childhood Aggression and Violence*, New York: Plenum.

Eron, L.D., Huesmann, L.R., Zelli, A. (1991.) The Role of Parental Variables in the Learning of Aggression, in Pepler, D.J., Rubin, K.H. (eds.) *The Development and Treatment of Childhood Aggression*, Hillsdale: Erlbaum.

Farrington, D.P. (1989.) Early Predictors of Adolescent Aggression and Adult Violence, *Violence and Victims*, 4, 79-100.

Farrington D.P. (1991.a) Childhood Aggression and Adult Violence: Early Precursors and Later-Life Outcomes, in Pepler, D.J., Rubin, K.H. (eds.) *The Development and Treatment of Childhood Aggression*, Hillsdale: Erlbaum.

Farrington, D.P. (1991.b): Antisocial Personality from Childhood to Adulthood, *The Psychologist*, 4, 389-394.

Farrington, D.P. (1992.) Explaining the Beginning, Progress, and Ending of Antisocial Behavior from Birth to Adulthood, in McCord J. (ed.): *Facts, Frameworks, and Forecasts*, New Brunswick and London: Transaction Publishers.

Farrington, D.P., Hawkins. J.D. (1991.) Predicting Participation, Early Onset and Later Persistence in Officially Recording Offending, *Criminal Behavior and Mental Health* 1, 1-33

Farrington, D.P., West, D.J. (1995.) Effects of Marriage, Separation, and Children on Offending by Adult Males, *Current Perspectives on Aging and the Life Cycle* 4, 249-281.

Garner, H.E., Stein, J.A. (1998.) Values and the Family, *Youth and Society*, 30, 89-120.

Hagan, J.L. (1988.) *Structural Criminology*, Cambridge, Polity Press.

Hao, L., Matsueda, R.L. (2000.) Family Dynamics through Childhood: A Sibling Model of Behavior Problems, Washington, Center for Statistics and the Social Sciences, Working Paper no. 7.

Heimer, K. (1997.) Socioeconomic Status, Subcultural Definitions, and Violent Delinquency, *Social Forces*, 3, 789-833.

Heyman, R.E., Slep, A.M.S. (2002.) Do Child Abuse and Interparental Violence Lead to Adulthood Family Violence?, *Journal of Marriage and Family*, 4, 864-870.

Hill, M., Duncan, G. (1987.) Parental Family Income and Socio-economic Attainment of Children, *Social Science Research*, 16, 39-73.

- Huesmann, L.R., Eron, L.D., Lefkowitz, M.M., Walder, L.O. (1984.) Stability of Aggression over Time and Generations, *Developmental Psychology*, 20, 1120-1134.
- Katz, R.S. (1999.) Building the Foundation for a Side-by-Side Explanatory Model: A General Theory of Crime, the Age-Graded Life-Course Theory, and Attachment Theory, *Western Criminology Review*, 2 (online).
- Klevens, J., Roca, J., Restrepo, O., Martinez, A. (2001.) Risk Factors for Adult Male Criminality in Colombia, *Criminal Behaviour and Mental Health*, 2, 73-85.
- Kohn, M.L. (1977.) *Class and Conformity*, 2d edition, Chicago: University of Chicago Press.
- Kohn, M.L., Schooler, C. (1969.) Class, Occupation, and Orientation, *American Sociological Review*, 34, 659-78.
- Kolvin I., Miller, F.J.W., Fleeting, M., Kolvin, P.A. (1988.) Social and Parenting Factors Affecting Criminal Offense Rates: Findings from the Newcastle Thousand Family Study (1974-1980), *British Journal of Psychiatry*, 152, 80-90.
- Krohn, M. D., Lizotte, A. J., Perez, C. M. (1997.) The Interrelationship Between Substance Use and Precocious Transitions to Adult Statuses, *Journal of Health and Social Behavior*, 38, 87-103.
- Larzelere, R.E., Patterson, G.R. (1990.) Parental Management: Mediator of the Effect of Socioeconomic Status on Early Delinquency, *Criminology*, 28, 301-324.
- Lewis, O. (1968.) *La Vida*, London: Panther Books.
- Lichter, D.T., Shanahan, M.J., Gardner, E.L. (1999.) Becoming a Good Citizen? The Long-Term Consequences of Poverty and Family Instability During Childhood, paper presented at the annual meetings of the Population Association of America, New York, March.
- Loeber, R. (1990.) Development and Risk Factors of Juvenile Antisocial Behavior and Delinquency, *Clinical Psychology Review*, 10, 1-41.
- MacEwen, K.E. (1994.) Refining the Intergenerational Transmission Hypothesis, *Journal of Interpersonal Violence*, 3, 350-365.
- McCord, J. (1977.) A Comparative Study of Two Generations of Native Americans, in Meier, R.F. (ed.): *Theory in Criminology*, Beverly Hills: Sage.
- McCord, J. (ed.) (1998.) *Coercion and Punishment in Long-Term Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McLoyd, V.C. (1990.) The Impact of Economic Hardship on Black Families and Children: Psychological Distress, Parenting, and Socioemotional Development, *Child Development*, 61, 311-346.
- Moffitt, T.E. (1993.) Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy, *Psychological Review*, 100, 674-701.
- Muchielli, (2000.) *Families et delinquances. Un bilan pluridisciplinaire des recherches francophones et anglophones*, Guyancourt: CNRS, n° 86.
- Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D., Ramsey, E. (1989.) A Developmental Perspective on Antisocial Behavior, *American Psychologist*, 44, 329-335.
- Rutter, M. (1987.) Psychosocial Resilience and Protective Mechanisms, *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316-333.
- Sampson, R.J., Laub, J.H. (1993.) *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*, Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, R.J., Laub, J.H. (1994.) Urban Poverty and the Family Context of Delinquency: A New Look at Structure and Process in a Classic Study, *Child Development*, 65, 523-540.
- Schwartz, S.J., Liddle, H.A. (2001.) The Transmission of Psychopathology from Parents to Offspring: Development and Treatment in Context, *Family Relations*, 4, 301-307.
- Sewell, W.H., Shah, V.P. (1967.) Socioeconomic Status, Intelligence, and the Attainment of Higher Education, *Sociology of Education*, 40, 1-23.
- Simons, R.L., Whitbeck, L.B. (1991.) Intergenerational Transmission of Harsh Parenting, *Developmental Psychology*, 27, 159-171.
- Smith, C., Lizotte, A., Thornberry, T., Krohn, M. (1994.) Resilient Youth: Identifying Factors that Prevent High-Risk Youth from Engaging in Delinquency and Drug Use, in Hagan, J. (ed.) *Delinquency in the Life Course*, Greenwich: Jai Press.
- Stattin, H., Janson, H., Klackenber-Larson, I., Magnusson, D. (1998.) Corporal Punishment in Everyday Life: An Intergenerational Perspective, in McCord, J. (ed.) *Coercion and Punishment in Long-Term Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R., Farrington, D.P., Zhang, Q., Van Kammen, W., Maguin, E. (1993.) The Double Edge of Protective and Risk Factors for Delinquency: Interrelations and Developmental Patterns, *Development and Psychopathology*, 5, 683-701.
- Tittle, C.R., Meier, R.F. (1990.) Specifying the SES/Delinquency Relationship, *Criminology*, 28:271-299.
- Tittle, C.R., Meier, R.F. (1991.) Specifying the SES/Delinquency Relationship by Social Characteristics of Context, *Journal of Research in Criminal Delinquency*, 4, 430-455.
- Vaillant, G.E. (1993.) *The Wisdom of the Ego*, Cambridge: Harvard University Press.
- Wilson, W.J. (1987.) *The Truly Disadvantaged*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Wright, B.R.E., Caspi, A., Moffitt, T.E., Miech, R.A., Silva, P. A. (1999.) Reconsidering the Relationship Between SES and Delinquency: Causation but not Correlation, *Criminology*, 37, 175-194.

CONNECTION BETWEEN TWO LEVELS OF DELINQUENT RISK FACTORS

Summary

The goal of this paper is to establish connection of risk factors at the primary family level, and the risk factor at the level of the offender. The sample of respondents consists of 271 inmates from all five correctional institutions of Republic of Croatia. The data of the risk factors at the primary family level were gathered through 24 variables, which encompass social-economical status, social pathology and physical violence in the primary family of the respondents. The risk factors at the level of the offender were assessed through two systems of variables. One system consists of 17 variables from the standard questionnaire, and the other of 10 scales of acknowledged Canadian instrument LSI-R.

In processing of the data, biorthogonal canonic correlation analysis as well as quasicanonic correlation analysis (canonic analysis of the co-variance) were used. The results show significant connection of the risk factors at the family level, that is, at the level of passive social status of the respondent and risk factors at the respondent level, i.e. the respondent's active social status established through two different methods. As expected, there is a positive connection between these two levels of risk factors, and this shows the continuity, i.e. persistence of the risk factors in the population of delinquents.

Key words: delinquency, risk factors, primary family, LSI-R